

Tamási Orosz János

„...gunyhó... az mindég kő...”

Az Álom haváról Magvető havában

Múltból jövet a múltba tartunk, követvén a film szereplőinek útját, az első kockáktól. Ezer esztendő távolából, hátán kis batyuval kilábol a messzeségből három ember. Szegényen, elgyötörten, tele kétellyel és reménnyel. Előttük jár, sokáig észrevétlenül, az elvesző erkölcs tudója, a film egyik legerősebb üzenetének hordozója: holt élő temetetlen nem maradhat. Elgondolkodtató, ám korántsem elringató filmet alkotott Bicskei Zoltán (Álom hava).

Múltból jövet, teszük egyértelművé a filmballada nyitó pillanatai. Az első elhangzó mondatok parallel szűkítik és tágítják a látvány valós idejét: „*hitetlen lett magyar néped, süket a jóra, eleven a bűnre*”, fohászodik egy lány, a hatalmas, kietlen, néptelen, sivár, életképtelen, síró és sívó pusztaság peremén; de talán csak egy beroskadt testet őrző virrasztó égi kendőt látunk, vezeti benső látásunk azonnal a filmköltészet, vizuális ballada tájaira az alkotó, majd rálel a kendő alól felénk forduló arc a keresett öregemberre, pöröl véle, „*virítunk, mint a kikerics, ajándék leszünk a töröknek*”, noszogatja, lábra segíti lassan, s indulnak, vissza a bujdosklásba. De még előbb, pár pillanattal korábban, már szíven ütött bennünket egy különös jelenet: a helyszínen pásztázó tekintet (a kamerát) – nem véletlen a romlás jelzőinek iménti tobzódása – egy árva karó, s azon egy akasztott ember állítja meg, s egy feléje közeledő vándor; külseje rongyos pásztorembert sejtet, kezében kopja. Azzal emeli le a magas karón lengő holttestet, s a földről gyűjtött száraz fűcsomókkal, porló göröngyökkel fedi be. A sírt különös, furcsa, vibráló tánclépésekkel körülugrálja, közben valami felismerhetetlen dallamot dűnnyög, végül annak lábánál a földbe szúrja kopjáját, térdre hull, s fohással búcsúztatja.

Súlyos jelkép akár ez a temetés: a táltos búcsúja végén a kereszt tiszteletét is lerója; félezer esztendő pereg le előttünk pár kurta pillanat alatt, szavak s dialógusok hangsúlytalan fecsegése nélkül; félezer év identitáskeresése, öszszegződése és annak elmaradása; ha figyelünk, fülünk, lelkünk, szívünk azonnal megérti a majd lassan kibomló, felépülő, s egy új, még mindig meg nem értett jövőbe induló történet ívét, irányát.

Furcsa pillanat ez, erős felütés, számunkra majd utóbb a történet egyik lehetséges mottóját, intését jelenti, a film valamennyi idősíkjára rányúló ajtót, de most még elhull ez a szál; a főcím után elkezdődik a történet, a ballada, a dialógus a reménytelenné vált múltból, tartván hőseinkkel a múlt még fel sem sejtett reménytelenségei felé. Sokáig három karaktert követünk, át a haldokló, vagy inkább az élet teljessé válásáig, a természet és a benne élő ember együvé válásának jövőt építő összekapaszkodásáig soha el nem jutott pusztán: egy Hó-

rihorgas (*Deák*), egy Sánta (*Katona*, lovag) és egy Félszemű (*Félszemű*) embert. Szóváltásaikból lassan megtudjuk: török rabságból szabadultak; azt mint fájó múltat hagynák maguk után; most oda igyekeznek, ahonnan elszakították őket, emlékeik, egykori életük, múltjuk még élőnek gondolt-remélt tájára, szeretteik körébe. S hogy oda visszatérve induljanak el újra a remélt, elképzelt jövő felé. Elsőként a Templom falai felé tartanak, annak ott kell lennie, hisz „*ahová egyszer Isten árnyéka esett, ott mindég templom áll!*”, így a Hórihorgas, „*mert csak az egy-eleven-alfabétum vezet művelt hazába*”. Egyikük, említettük, deák (Szilágyi Nándor), másikuk katona (Kovács Frigyes), a harmadik rang nélküli mindenés. A legfontosabb szerep persze neki jut, mind a történetben, mind annak utólagos végiggondolásában (Székely B. Miklós zseniális karakterteremtését élvezhetjük, mint már annyiszor, itt is). A sorskérdések felé láthatóan közömbös vállrándításai, „beszólásai” mellett folyton a következő pillanat túlélésének, netán, esetleg, önösen jobbá tevésének lehetőségeit kutatva van jelen mindvégig, ám közönye hatásosan s erősen fejezi ki: részéről egyszerűen unja a mellette zajló párbeszédet.

Majd a horizont végtelen ürességét szakítja valami. Eddigi utuk reménye, célja, a már csupán *rom* templom közeledik – s ők döbbenet, csalódottan téb-

lábolnak később puszta, árva falai között. A Katona alig várta, hogy hazatérve hadviselésre taníthassa a megmaradtakat, közöttük fiát, mert, ha kell, haljunk meg mind egy szálig, de rabságban nem élhetünk. A Deák a tudományok művelését helyezi előrébb, itt van minden a csonka boltívekre vésve, mutat pillanatnyi erőre kapva a romtemplom falaira, itt van elrejtve, megőrizve nekünk az ősi tudás, őseink tudása, mutatja. No, olvasd, nógatják. Elfelejtettem kul-

Isten, itt vagy-e, kérdi Székely B. Miklós (Félszemű), Szilágyi Nándor (Deák) és Kovács Frigyes (Lovag).

Fotó: Bojan Đurišić – <http://alomhava.com/>

2017/03/10/bojan-durisic-fotoi/

csát, vallja be, s e feledést ki is emeli a film tartalmi szerkesztése – a fogság emlékeit, a megpróbáltatásokat ugyan megírta ő, tehetsége szerint, de annak nyelvezetéből már sok helyen kihullottak saját ősi szavai. Rabsága krónikáját a rabtartók nyelvhangzóinak ritmusában veti papírtekercsre, s ez amúgy káprázatosan jellemzi az alkotó sorok mögé rejtőző, megfejtésre, megbeszélésre, néhol „alkotó magyari” vitára váró szándékát, annak lényegét. A párbeszéd olyas kori monotóniája pedig azt is felvillantja, miért a mindenés – a Félszemű – derűs unalma.

Rezignált, flegma. Sok éve, évtizede hallgatja már ugyanazt a tépelődést, a megoldatlanságot, s éli át a pillanatok vereségeinek s a rabszíjak pillanatnyi túlélést érő keserűségét, a múltban rejlő jövő kihívásainak maradandó értékű,

minden időre s időben érvényes válasza – ha úgy tetszik: érvényes nemzetstratégiái – nélkül. Bölcselkedés és gyakorlatiasság összecsapása finom eleganciával jelenik meg a képek pergése közben: tüzet kell gyújtani például, s a Katona nehéz, gyakorlatlan mozdulatokkal hiába kíséreltezik a kovakő szikráinak előcsalogatásával. Idegesen próbálkozik, a Félszemű ingerülten venné ki a kezéből az eszközöket, sütné már a madarat, de a Katona félrelöki, rákiáltva: *„Az én dógom!”* S hiába a Félszemű – az örök túlélésre kárhoztatott egyszerű ember – kétségbeesett válasza: *„Én meg tudom!!”* Ha néhány, ehhez hasonló, erős jelenetet nem szalasztunk el, akkor – mondom ismételten – nagyon pontosan felépített történetet kapunk mind múltunk ezernyi zsákutcájáról, mind jövőnk kíméletlen lehetőségeiről: az ész és a praktika egyetlen lehetséges konszenzusáról.

Nemzeti sorsballada természetesen nincs nemzeti jelképek megidézése nélkül, így a filmben erőteljes szerepet kap Mátyás király (Csendes László utolsó bemutatója lett a film, a kiváló művész két nappal a díszbemutató előtt hunyt el), ki az állhatatos, pusztíthatatlan szívek születésében látja a megoldást: *„Álljon össze mindahány lelkes ember és emeljön a haza fölé új boltozatot!”* Színre lép, a Deák látomásaként, László király (Mercs János). Aggódo szavakkal figyelmeztet: *„Isten nevét hazugok kiáltják, a részvét igéje fosztogatók ajkán lobog, szívet mérgezők regélnek a szeretetről!”* Attila királyé a majdnem végső jelenés szava (Papp Lajos idézi a néző elé, ki, szívsebészek közt vélhetően a legjobb színész, ám mindenképp hangulatos alakítást nyújt), a haza és a nép sanyarú sorsáért a panaszkodókat vádolja, akik hagyták rabságba hajtani magukat, rablőhordáknak hódolnak és marakodnak egy *„marék kölesért”*. *„Ami soron van: lebírhatalan. És mégis meg kő bírni!... De nem féregként! Amit megtehetsz: tanítsd meg népünket erőben várni. Magyarai módon: Igazságban. Mozdíthatatlanul.”*

Eddig szóltunk magáról a filmről, ám e ponton lépünk attól kicsit távolabb. Határozottabban, mint eddig tettük, hisz bár már jeleztük: többről kívánunk szólni magunk is, miként többről kívánt szólni a rendező, Bicskei Zoltán, mint egy történelmi epizódról. A filmballada horizontjából a nemzetballada horizontjába, magába a végtelen történetbe lépünk át, melynek látható, követhető pillanata az idő egy határozott, beazonosítható pontján fogalmazódik, ám, mint fentebb mondtuk, a múltból jövet a múltba tartunk abban, átgondolván, mert ezt kell tennünk, óhatatlanul, a szinte „toposzként” emlegetett ezer esztendőnk távolát. Tudjuk: a film szereplői 1690-nek Álom havában (december archaikus neve) vonszolódnak a fehér havon, a török dúlásban kiürült Bácska pusztaságán. Ember, élet, jövő sehol, többnapj járóföldre senki és semmi nem jelzi az eleven folytatás jelét és lehetőségét – ám a dimenziók ennél is kegyetlenebbek. Mi, akik a nézőtérre ülünk, a huszonegyedik század harmadik évtizedére várva, lényegében azonos vagy kísértetiesen hasonló dilemmákon tündöndünk, folytatódásunk sorskérdéseiben. Folytatván apáink, nagyapáink, dédapáink kísértetiesen azonos tündöndéseit, melyek úgy simulnak bele a film dialógusainak tépelődéseibe, hogy azok idejében dédapáink, nagyapáink, apáink s magunk nemhogy még meg sem születünk, de majdani életünk is – gondoljunk akár csak ama bizonyos herderi jóslatra – többször kétségbe vonatott. Mi tehát már tudjuk, hogy számukra, akiket egy, a múlt hibáival szembenező és az élhető jö-

vő megteremtésére vállalkozó remény és kétely összevetése vezet, nem marad tér és lehetőség, csupán a hibák és tévedések ritmikus-tektonikus ismétlődése; s azt is tudjuk, hogy számunkra is épp azon szüntelen ismétlődő kérdések maradtak, maradnak. Egy nemzet történelmi utazása ez, újra s újra megállíthatatlan útkeresésre kényszerülve küzd, és örökös küzdelmei a megmaradásért, az erős nemzetté válásért vívódnak, telve önmarcangoló vívódásokkal, miközben identitásának, alapvető sorsközösségeinek kérdései fölött örökös kételyekbe, nemzetvitákba zuhan; s válik épp azok által kijátszhatóvá, megoszthatóvá. Gondoljuk végig – ösztönöz erre ez a film is – kihívásainkat az államalapítástól a nagy királyaink elleni harcainkig, Mohácstól a trianoni döntésig, tünődünk el az utóbbi óta eltelt száz esztendőnkön, mennyi elfogadhatatlant fogadtunk el s mennyi elfogadottból hátráltunk ki, éppoly lelkesedéssel. Mi ez a történet, mi is ez a mi történetünk?

„...hátborzongatóan aktuális a mű, mert a bennünket, magyarokat máig foglalkoztató és gyötrő legfontosabb kérdéseket [Katona sorra felveti]. Évezredes Kelet és Nyugat közé szorultságunkat, köztes létünk életérzését, ami így vagy úgy egyébként az egész »Köztes-Európára« igaz. A magunk okozta, mások által ránk kényszerített történelmi konfliktusaink örök ismétlődését, meg nem értettségünket, jogos és vélt sérelmeinket, büszkeségünket, kisebbségi komplexusainkat és dacunkat. Kibékíthetlenségünket a világgal.” Talán nem baj, hogy idéztem Vidnyánszky Attila¹ minapi mondatait a *Bánk bán* ismételt feldolgozása kapcsán mondottakból, jelezve is, nem is, a szerkesztői zárójelbe tett mondatrészsel, hogy a gondolat ott kifejtett konkrét ívét átemelem, egyetemesebbé teszem, kissé mert kapóra jöttek mondandómhoz, s kissé azért, hogy hangsúlyozzam: bizony, ez a történet, a Bicskeié, a Katonáé, a mi ezer évünk bármely szeletének metaforájáé, roppant hosszú, sok-sok elágazással bonyolódik, de mindig ugyanoda fut ki: bolyongunk, elárvultan, a puszta síkon, a végtelen fehér hómezőn, a tisztaság és az elszürkült lélek különös kontrasztjában. Bolyongunk, célt, megoldást, jövőt keresve. Mint annyszor, beszélvén az augsburgi csatáról, a mohácsi síkról, megannyi másoktól kapott vagy önfia vágta sebünkről. Minden történetünk ide fut ki, vagy be, önmagunk marcangoló vádjaiba és önvádjaiba, az elmulasztott vagy kifosztott idő s időnk keserűségébe. Mint annyszor, mint mindig, az ezer év során; s mit annyszor megfogalmaztunk már, államiságunk, nagy királyaink, évfordulóink kapcsán.

Miképp tesszük most, László királyunk emléke előtt hajtván fejet – teszi ezt maga a film, Bicskei Zoltáné is, bár, úgy vélem, kicsit véletlen szülte apropó kapcsán, hiszen a szerb–magyar koprodukciónak forgatott alkotás tíz évig készült, főként az anyagi támogatás késése miatt, s ebben nem a szerb fél bizonyult lassúnak; no de ez egy valóban másik, technikai, ízig-vérig mai történet. A lényeg: a film, talán isteni sugallat nyomán, az Ő kifürkészhetetlen szándékának köszönhetően tíz év után épp idén, a Szent László-év eseményei közé illeszked(het)ve került, kerülhetett a vetítőterembe. Így ott is fejet hajthatunk, mint fentebb mondtam, László király emléke előtt, idézvén tőle halhatatlan, ám minden későbbi korban meghallatlanul maradó mondatát: „*Bűnös ember va-*

¹ *Vérfürdő helyett kegyelem* (Nemzeti Magazin, V. évfolyam, 1. szám – Hattyasas://nemzeti-szinhas.hu/index.php/magazin/2017/09/1-124)

gyok, mivel nincs lehetőség a földi hatalomban sáfárkodni igen súlyos bűnök nélkül.” Ezt a tőle származtatott kijelentést a montecassinói apáthoz 1091-ben írt leveléből idézem, de utalhatok a sok, róla szóló jellemzés egyik sokat jelentő, „ércnél maradandóbb” emlékművére: *„Minden ítéletében Isten félelmét tartotta szeme előtt.”* Minden időnkre, mai üzeneteinkre is érvényes mondat ez, idézzük, idézik, ahogyan – az ünnepkör kapcsán – sok más nemes tettét felemlgetik, citálják, de vajon azt jelenti-e főhajtásunk a szent legendás alak előtt, hogy újraszentesítjük, újból törvénybe iktatjuk az ő törvényeit? Olvassunk bele, csak a történelmi játék kedvéért, az archaikus szövegemlékbe, mely kelt, ugye, mikor *„Az ő megtestesülésének ezer kilenczvenkettedik esztendejében, május hava huszadik napján lón szent zsinat Szabolcs városában, melyet a magyarok nagy keresztyén királya, László, ül vala”,* s törvényeket hozott, egyebek között arról: *„Mindenekelőtt végeztük és esküt mondtunk reá, hogy akármely főember közelvalója találtatnék lopás vétkében egy tyuk áránál feljebb, senki semmiképen el ne rejthesse vagy meg ne oltalmazhassa azt.”* És, továbbá, arról: *„Ha vitézek az ő ispánjok ösztönzéséből vetnek akadályt a nyomozásnak, fizessen értek ötvenöt pénzt az ispán és annak utána próbáltassék meg.”* Ugye, mennyivel egyszerűbb mindig egy kicsit igazítani a törvényeken, mintsem betartani, a társadalmi keretek fejlődésének rendjébe illesztve, a régi törvényeket?

Ám ez csupán kis előreszaladás volt, egyben jelzése annak: egyszerre szönlünk mi most egy filmről, egy királyról s más királyokról, de mindenekelőtt arról a történelmi folyamról, melybe a film által megszabott pillanatban gázolunk ugyan bele, de partja – folyamatai – mentén hosszú utat tettünk meg, s belátunk távolabbi horizontokig. Így ugyan pontosan tudjuk, beülvén az *Álom hava* filmjét vetítő terem nézőterére, hogy a ránk váró élménybe foglalt idő a török hódoltság kora, s helyszíne a bánáti aracsi romtemplom, ugyanakkor a fülünkbe csenghet – sok impozáns mondaton túl – néhány valós, huszonegyedik századi tapasztalat a helyről s a történet utókoráról. Amikor *„Aracson ünnepnapokon minden csupa fennköltség és pompa. Megérkeznek a magyar kultúra és politika jeles képviselői, hogy identitásunk évszázados alapjainál mondják el magasztos beszédeiket. A népes hallgatóság elhelyezkedik a templom előtti partosabb részen, de hátra ritkán merészkedik. Ott a girbegurba erek és a sűrű dzsumbusz mögött kezdődik a bánáti pusztaság, ahol annyi évszázad után még ma is élnek magyarok. Vagy csak szenvednek? Nem tudjuk, hiszen ide nem ereszkedik le senki”* – idézek² egy kifakadást az érem, a díszérmék másik oldaláról szóló riportok, beszámolóik közül, bizony, fontos mondatok, különösen a mai bánáti magyar sorskérdések³ perspektíváinak megértésében

² „Anyámnak te voltál a kedvence életében, én leszek a halálában!” (Takács Rajmund, Press Szó, 2015. 09. 11. – <http://www.press-szo.com/aracsi-pusztatemplom>)

³ „Hát ha nincs gyerek, akkó nincs! Mi csinájak én ez ellen? Ha most ez a divat, máskor vót annyi, mind égen a csillag. Pláne ennek a szegény magyar népnek, tíz is néhun, tavassza csak úgy ellepték a határt, mink is vótunk négyen. Na de akkó is mit ért, hogy mezitláb egymás tetejin-hátán fészkelődtek. El is veszelődött ez a sok nép, ki erre, ki arra. Most meg ez lett a divat, hogy nem akarnak gyereket se, csak a gazdulásba akar mind beledögleni. Mind aszisi, hogy még egy kicsit köll kaparni.” (Takács Rajmund, id. m.)

tanulságosak, de, ahogy mondják, van másik. Íme: „A földet nem lehet becsapni. Ha nem műveled, parlagon marad. A föld nem alkudozik. Mészöly azt írta valahol, hogy a bölénycsorda sosem tér le a megszokott csapásról. Ha belepi a hó, lerogy, beledöglük, de megy a maga útján, míg a lába bírja. A bácskai magyar paraszt is kilövésre ítélt bölénycsorda. Még erőlködik, szügyig a hóban, foga csikorog, de már csak a nyoma látszik. Nagyon billegünk Isten kérges tenyerén.”⁴ És, igen, ünnepeinknek ez a valós ideje, innen kellene nem csupán indulnia, de érkeznie is minden főhajtásnak, neki-nekibuzdulásnak, a történelmi idők vetésének és aratásának.

Ahogy az *Álom hava* teszi, felkínálván a parallel gondolkodást mindarról, amit a messze múltba vetítve idéztet hőseivel a még messzibb múltakból – csupa maradandó, de meg nem fogadott tanítást, intelmet, ösztönzést jóra, de leginkább arra: a valós kérdés mindig az, hogyan akarunk megmaradni? A valós kérdés nem a rabság vagy szabadság között fogalmazódik meg, nem az a döntő, hogy hódítók vagy meghódítottak leszünk s maradunk, hanem az: miként őrizzük meg hitünket, önmagunkat, akár elnyomatásban, rabságban, avagy hogyan áldozzuk föl önmagunkat hamis szabadságok illúzióinak végső rabságában? Szabadságtudatunk a megőrzött történelemből fakad, s ugyanonnan identitásunk is, mely által megőrződik s öröklődik a szabadság szeretete, akarása, kívánása, tisztelete – s mindezek által, s csak ezek által, megőrződik maga a szabadság. A lélek, a szellem szabadsága. De elérhető-e mindez akkor, ha folyton csak keresgetjük helyünket a történelem folyamában? Csak gondolatban fussuk át: mi minden történt velünk a film ideje, 1690 óta? Túl hosszú idő? Akkor azt: mi minden történt velünk a mögöttünk álló három évtizedben? Ez utóbbit vajon átláttuk s átgondoltuk-e, kisebb-rövidebb szakaszai előtt, s átlátjuk-e most, a közeljövő lehetőségeit? Így, innen folytatva tűnődjünk tovább, az említett nézőtéren, a film – s nemcsak a film – apropóján.

Melyben, hogy azért visszatérjünk szűkebb folyamszakaszába, az aracsi romtemplom félig leomlott falai között hagytuk el tépelődő hőseinket. Akik, újra s újra elmondom, a mi korunk tépelődő alakjai. A Deák, aki a többieket kárhoztatja, „Nem hiszik a lélek erejét, de tőlem várják, hogy mi legyem”, dünyögi, pedig hát „a lélek szüli a szót, a szó pedig a tettet”, sóhajtja, és summázná is, „.....mivel számolánk? Pallérozott, nemes lelkű ifjakkal, akik majd föleme-

Itt kell lennie, még. Szilágyi Mándor és Kovács Frigyes. Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

⁴ Interjú egy modern vajdasági magyar „nejlonparasztal” (Serbia Inasjd, 2011.09.30. – http://srbija.blog.hu/2011/09/30/interju_egy_modern_vajdasagi_magyar_nejlonparasztal)

Az ebéd öröme Székely B. Miklós (Fél szemű) arcán.

Fotó: Srđan Đurić – <http://alomhava.com/2017/03/10/srdan-duric-fotoi/>

lik szegény hazánkat, ha kell, újra és újra”. A katonára türelmetlenül inti le ezt, „most katonák köllenek, akik előbb tesznek, aztán vakaróznak. Karddal a kezükben.” A rövid vita végszava a Deáké, körbemutat az elhagyott romok között, „ihol a póre kard tudása”, legyint, s közben – tanulságos pillanat – a Fél szemű gyűjti a fát a tűzre, tollazza az általa szerzett madarat, füvekkel ízesíti, forgatja a nyársat: él. Túlél. S ez a túlélés, a maga rituáléjában, alig érzékelhető utalás ez, az élet ősi ritmusait őrizi

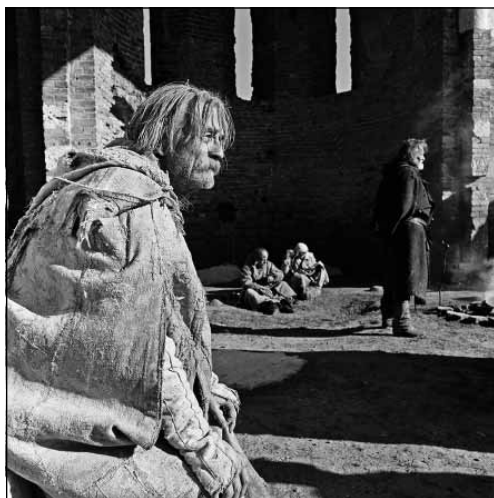
s villantja fel, dalai, szólásai nem kötődnek egyházi liturgiához, de még csak illendőnek mondott szíveslátáshoz sem; minden gesztusát a pillanat meghosszabbítása motiválja – a földből s az élelemből nyert tapasztalatban hisz, annak erejében, nem egyéb metafizikai magaslatokban. Lényeges ellenpontja ez e történetnek, s amúgy történetiségünk minden másodpercének megszívlelendő súlyú jele. S pereg a film tovább, a romtemplom falai közé betérnek a már látott szereplők, az Öreg, a Lány, s majd a Pásztor. Szavaiknak súlya, a történetben jelentősége lesz, ám a párhuzamos szálon, a film terének paralleljében, mely így immár növeli a néző parallel-lehetőségeit, feltűnnek, a Deák látomásaiként, hajdani nagy királyaink. Elsőként, hiszen, mondtuk, időutazás ez ezer esztendő távolába, elsőként tehát Mátyás király szólítja meg a magába roskadt Deákot.

Az első jelenés a szellem- s a lélekerő elvesztegetésének, fel nem ismerésének apoteózisa. Új boltozat kell a haza fölé, parancsolja Mátyás király, „Krisztus urunkkal és az ősök tudásával”. A dialógus tanító pillanata, mikor a király nyitva hagyja a Deák kérdését: „A régi hitre támaszkodjunk, Felség?!” A válasz: „Az aligha lenne elég. Az idő mást kér.” Hiszen az idő sohasem áll meg, a változások változásokat hoznak, új helyzetek, új körülmények, ám ha mindig tudjuk, honnan jöttünk, s miért, mi végre vagyunk itt, ahová rendeltettünk – márpedig, s ez szintén a király szava, a választ, vagy annak adott kori értelmezési lehetőségét, minden új kihívásnak abból gyökeredzően való megfelelését az „Árpádok óvta Legendárium” rejti –, akkor az a boltozat akár el is készülhet. De „Minden ember kölletik”. És, mindenekeelőtt, ismernünk kell a régiek tudását, így Mátyás, „Hozd haza külhonból róva írott könyvtárunkat. Hozd haza szétrablott emlékezetünk” – inti a Hórihorgast. Majd a jelenés eloszlik, minden ember kölletik ahhoz, verődik még bennünk a szó, de a film meséjének következő jelenetében, közvetve, folytatódik a metafora. Az Öreg időközben kölesmagokat kínál a túlélőknek, s a Deák a jog vélt igazságának álláspontját hangoztatja; a magok

elhagyott földek vermeiből származnak, a gazda meghalt vagy rabságban sínylődik; ám ez akkor is lopás, vallja a Deák, „A máséból bűn vetni”, hangoztatja, meg sem hallván szinte az Öreg feleletét: „Az élet föllebb való...” A Katonát még annyira sem izgatja fel a kölesmag, nem szántóvető ő, kardot forgatna, újra, ám a Fél szemű mohó-boldogan nyúl a magokért – mit a Deák kiüt a kezéből, le, a földre. „Neki nem jár”, kiáltja, a szóban benne minden megvetése – s benne magasztos küldetésnek gondolt szerepe minden tévedése, hiábavalósága. Majd a történet súlya tovább nő, az Öreg az élet – s az Élet – körét rajzolja, szűken mért kimondott szóval, inkább jelképekkel üzenve, a Fél szemű érti s értené, bólogat, ám a két pallérozott elme láthatóan tanácstalanul figyel, érte is, nem is, majd eszmecseréjük a „szokásos” mederbe zökken. Szokásos, mondom, mert az elhangzó okfejtések – „Izsák pasát a bécsi „tallér-tologatók” bérelték Nándorfejérvárnál, a török ágyúit a francúz bankárok fizették, a talján hajók vitték a török sereget a Bizánc nyakára és...” – kínzóan ismerősek; mint megannyi „Kávéházi Konrád” sorolják az adott pillanat pillanatnyi végzetének egyik magyarázatát, a külső okot, az összeesküvést, szinte halljuk ezer évünk megannyi vereségének, vesztésének, veszteségének oly gyakorta épp így, ilyen mederben megfogalmazódó „tényfeltárását”: a múlt eseményeit kezdik taglalni hát, vesztett háborúit, árulásait, s a dialógus lassan átvezet bennünket a második jelenésbe.

László király alakjához. Aki, mintha, önmaga idejét említvén, az iménti események súlyát húzná alá, mintegy előrevetítvén azokat: „....feledém mit kér a világ. Feledém, hogy a király üdve: országának oltalma. (...) pedig engedni a Rossznak éppoly bűn, mint oktalán vérrel szennyezni kezünk”. Talán e párbeszédben válik pontossá, tetten érhetővé a filmtörténet íve, iránya: az összegzés éppen hogy királyaink – és sokszor általuk oktalanná vált történelmünk – tanúságainak faggatása, a helyes elemzés irányába tett ösztönzés útja mentén halad. Mind Mátyás, mind László bűnökkel vádolja önmagát, hibás lépések elkövetésével, s amott, a történet előrehaladásában is ugyanez ismétlődik, a végzet lassan felkődlik, a szereplők nem ismernek egymásra, nem értik egymás gesztusait, üzeneteit – a jó akarása varakozássá, kivárássá, az idő elmulasztásává fajul; a Deák László királynak mondja, „soha nincs két magyar egy hiten”, már királyára sem figyel, intésére sem figyelmeztet, a helyzet nekünk, nézőknek, hogy mondataink ágyát ne feledjük, immár ismerősen végzetszerű, mondhatni, minden, ami csak lesz, túl a film idején, már pontosan értelmezhető.

Ahogy Szent László alakja, üzenete is. Túl a filmen, túl évfordulón, s túl a főntebb malíciával említett – bár nem csupán ilyen szándékból idézett – tör-

Erős várunk a varakozás...

Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

vényein, érdemes néhány utalást tenni legendáriumára. Annak a nép nyelvén örökített tanításaira. A jó király, ha kell, vizet fakaszt a szomjazóknak. A jó király, ha kell, a hegyben is utat szakít, hasadékot nyit serege előtt. A jó vezető nem engedi fölprédálni, elherdálni a legyőzött ellenség javait. Nem engedi oktalan módon lemészárolni a legyőzötteket. A jó király istenfélésre tanítja népét, a csodák színhelyét templomokkal, kápolnákkal jelölve s őrizve meg. S a jó király legyőzi a kapzsiságot: kavicsá változtatván a gonosz aranypénzeit. Mennyi óhaj fogalmazódik meg a legendáriumban; s mennyi akár abban a mondatban, mely tárgyalt filmünkben hangzik el, László király jelenésének végén: *„Megronthatod a földi élted, a honod is, de a Boldogok Országát soha!”* A Deáknak mondja ezt, ki addigra elmerül a múlt bűvöletének ringatásában, újraéli elméje egykori bölcsőjét, miközben – a történet másik helyszínén – érik, beérik a végzet. Ugyan még a Pásztor percei jönnek, a film elején látott magányos hírmondóé, aki bevetődik a romok közé, szótlán megpihenést kérve, s nógatásra facimbalmon játszani kezd; izgató, fájdalmas, kataton, szaggatott jaj-dallamot, dallamtalan jajsót, a hangszer percekig sír; bár szavunk parallel szól továbbra is, de itt fontos megemlétenünk, hogy ezt a zenét, ezt a filmzene-fölfogást Szabados Györgynek köszönhetjük, ami nem kis bátorság – malíciának szóljon annak: kevésbé elszánt rendezők talán épp itt „megtörnek” s kontextusba emelnek egy korabeli énekmondót, akár az aracsi dúlást említő Tinódit. De részünkről ez, gyorsan mondjam, szelíd ironia s dicséret – mert alkalma annak, hogy újra hangsúlyozzuk: Bicskei Zoltán filmje úgy archaikus, hogy minden megszólított pillanatában modern, korszerű, huszonegyedik századi nyelven szól, magyarul kelet-európai és a Kárpát-medencei népek közös nyelvén szól – magyarul.

A film, persze, amit közben elhagytunk, időzvéen a Pásztor pillanatainál, időzvéen a Szabados György által ihletett zenénél –; újra kellene – ...kell... – hallgatnunk, külön: de talán épp Bicskeivel közös munkájuk⁵ hangjegy-töredékei szólalnak itt meg, talán csak hasonló; visszajátszván már pontosan tudjuk, hogy hasonlóságában is továbbgondolt inkább Lukács Miklós pazar játéka – úgy lesz itt jelen, hogy gördíti tovább magát a filmet, s teszi ezt a Pásztor is. *„A sinus hang lassan átsüvíti a tájon”*, makacsul gördítve tovább a film dramaturgiáját. Jelenlétük – a Pásztoré és fájdalmáé – egy másfajta fájdalom, hiány, kétségbeesés jellemzőit sűríti, hangjuk a remény teljes elvesztésének hangja; nincs folytatás, nincs már lehetőség élni, mert nincs, nem maradt miért, fordíthatjuk le így mondatait, gesztusait; pontosan értjük, ha akarjuk, kik találkoznak s beszélgetnek itt együtt, az Öreg és Ő, talán van, nyílhat egy lehetőség, egy esély, utal arra tétován az Öreg, de nincs, utasítja el a Pásztor, értve és értelmezve nemcsak az esély lényegét, de az Öreg kilétét is. *„Szembemenni a fekete üdővel”*, kiáltja, s legyint. A táltos szív – *Becséé*, igen – megszűnt dobogni benne, érzékelteti; alakjában, pillanataiban amúgy itt is rávévedhetünk a film történetének remek hangsúlyaira, a kép nyelvén, dinamikáján kimondott üzeneteire, itt ér véget az a különös ívű tánc, amit a film elején láttunk; mikor a táltos az ősi hit és a keresztény szertartás szerinti tiszt-

⁵ Szabados György & Bicskei Zoltán: ...hanem ez a hatalmas égbolt... (<https://www.youtube.com/watch?v=-Q1DQkzA2Z0>)

teletet egyaránt megadja a halottnak; s itt, mondataiban ér véget talán valóban az a hitvilág, mely – ragaszkodván külsőségeihez és elkülönüléséhez – végképp korszerűtlenné válik már a folytatódó időben. Ahogyan, hallottuk, Mátyás király sem mond mást: *„Az aligha lenne elég. Az idő mást kér”* – fogalmazta meg, emlékezhetünk szavára, a maga jelenésének idejéből. S a Pásztor is érzi ezt, noha benne még él a múlt büszkesége, a régi eszközök régi diadala; talán jelenés ő is, ködlik fel bennünk a sejtelem, valamit a Deák is megérez, mert nagy reménnyel kérdezi tőle, lesz-e jó királyunk – hiszi, hinni véli a válaszdától, hogy mindent tudó embere az időknek –, ám a felelet, félvállról, távozóban odavetve, keserű s kiábrándító: *„Ahho nép is kéne, nem csak ijennők”*. S mintha őt igazolná, de nem hite vesztettségét, a jelenések sorában utolsóként élénk lépő Attila király, ki megvetően-feldúltan összegzi a Deáknak véleményét: a ti időtökben már csak a fekete idő dül. De *„A legnagyobb erőt kérd segítőül. A hosszú időt. Tudd: ami soron van, lebírhatatlan. És mégis meg kő bírní!... De nem féregként! Amit megtehetsz: tanítsd meg népünket erőben várni. Magyarai módon: Igazságban. Mozdíthatatlanul.”* És lassan végére érünk a történetnek, a jelenéseken belül s kívül, a film cselekményének szálai éppúgy összezsomósodnak, sőt, azok talán egyszerűbben, mint a mi közös történetünk; halál, rablás, erőszak, gyilkosság, bűn és bűnhődés, megbánás, gyónás, megbocsátás, sorra minden megtörténik, robbanásszerű végkifejletként, a filmköltészet néhány fortissimoja – a Hórihorgas gyónása apjáról, lám, milyen gyönyörű áthallásra invitálása ez is az eposznak (*„holott a sírt, hol nyugszik apja, kellene megbotoznia”*, jut eszünkbe, ha kinek eszébe jut, de ne most fejtjük ki, ahogyan Ferenc atya jelenetbe s jelenbe lépésének oly pontos metaforáját –, vár még ránk tehát sok gyönyörű pillanat, de már csak azért: szál ne maradjon, itt, a nézőtérben, a ma hazavitt történetben, elvarratlanul. És a távoli, a teljes történetben sem; a túlélők élnek tovább, cipelik sorsuk terheit és örömeit, küzdenek a megmaradásért, s lassan nagyon nagy súllyá nő bennünk az a felismerés: a film valós ideje óta, amikor a török dúlása után évszázadokra a semmibe zuhant egy nép élete, s talán maga a nép is, amikor templomai már csupán romfalakként álltak, mementóként, nos, akkor egy maréknyi ember – talán mert egyszerűen nem volt más, istenfélőbb választása – úgy döntött: életben marad. A fölöttük átutazó, átsuhanó idő azt mondta magáról: ezerhatszázkilencvenet írok. S számukra és utódaik számára lassan eljöttek az ezerhétszáz, az ezernyolcszáz, az ezerkilencszáz és a kétezres évek, évtizedek. Mostanában az utóbbiakat gyűrik, konokul, szívosan, maguk alá, mint *„kilövésre ítélt bölénycsorda. Még erőlködik, szügyig a hóban, foga csikorog, de már csak a nyoma látszik. Nagyon billegünk Isten kérges tenyerén.”*

Gyönyörű történet, szép mozi. Meséjében, mondjuk ki egyértelműen, belefoglaltatik, megfogalmazódik mindaz, ami még csak vár szereplőire az idő elkövetkező eseményeinek sodrásában; a végső pusztulás szélére sodródott nép, népesség lassan erőre kap, kiegészül, ki ilyen, ki olyan vérrel s vértől gazdagabban, összefognak, s nem, nem, az elsődleges gondolat itt még nem a megbékélés. Sokkal inkább az együttműködés, az összekapaszkodás, annak fölismerése, hogy egy külső ellenség ellen – mely bármikor s bárholonnan elindulhat erre s lecsaphat – csak közösen szállhatnak harcba, a sors, a rög,

„Bűnös vagyok” (Székely B. Miklós – Fél szemű)
Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

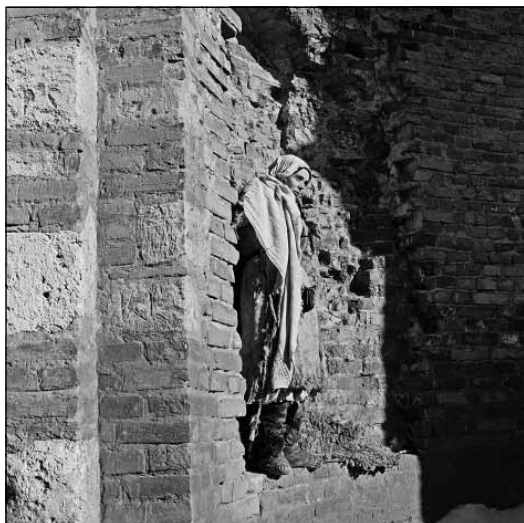
„Ezt itt köll levakarni” (Székely B. Miklós)
Fotó: <http://alomhava.com/2017/03/10/fotok/>

a közös múlt közös kultúrájának megvédése érdekében. A sebek okozói és a sebek elszenvetői, az egymás ellen vívott véres harcok maradék túlélői végül közös életre, együttélésre kényszerülnek; s akkor maradnak meg, ha lassan, átveve egymás szokásait, tiszteletét, beillesztik életükbe a közös szabadság jogait és kötelességeit úgy egymás, mint önmaguk felé. S majd abból fölfakadhat a megbékélés egymással, lassan, nagyon lassan, nagyon nehezen, de egyedül ez tarthat meg bennünket. Hisz – egyedül együtt jobb...

Leírni, persze, egyszerűnek tűnik, lám, a fenti megfogalmazás is kissé olyanra sikeredett, mint a már említett riportban az ünnepek szónokainak díszbe rántott tirádái. Mert a lényeg ennél sokkal egyszerűbb: az egymás ellen elkövetett bűnei egyénnek, népeknek, úgy ragad ránk, elkülönülni akaró történelmünkre, mint a film katar-

tikus fortissimojában Székely B. Miklós arcára az általa rákent iszap. „*Pokolra való gyilkos vagyok*”, keni, önvádja indulatában, megértvén, mit cselekedett; s a túlélésig tartó vezetésre vállalkozó fiatal nem szánja, nem otthagyja, nem lép át rajta, nem ítélik, ám annál inkább lesújtanak szavai: „*Azt hiszi, hogy eldobhassa az orcáját? Odaát meg majd másikat kap? Ezt itt köll levakarni.*” Kemény szavak, az egyetlen járható út gesztusa s intése – ami, ha kell, történelmi intés, hisz, lám, itt akár László király legendáriuma is élénk sejlik. Iskolás gyermekként még tudtuk, megtanultuk kiáltását: „...*ha megtérnek, hadd éljenek!*” Majd elfelejtettük, s ezer év számos csatájában indultunk egymás ellen, de vajon mindig istenfélésben, a közös jó parancsait követve? Egy táj közös történelmének közös kérdéseit megfogalmazó film élménye alatt tűnődve léphetünk ki a nézőtérről végül, s gondolkodhatunk el azon: vajon lettünk s leszünk-e valaha ennél – mindig *fizető* nézőnél – többek?

Lehetünk. Lehetnénk. Mert, illeszttem ide, még a filmről s filmből, de már az ezer esztendőből a legfontosabb jelzését a „lenni” lehetőségének. Ami nem más, mint tenni, hinni, érezni, érteni s elfogadni a legfontosabb – talán – ívét, pillanatait a Bicskei-eposznak: a Boldogasszony jelenlétét, velünk maradását. Ki fohászt mond érettünk a film nyitó pillanatában, *„Kezemben van kis oltárka, nyakamban van kőolvasó, környülöttem Fűország népe, szent szíved szomorítója”*, halljuk, majd közöttünk marad, éli a hitelenné váló

Virrasztónk (Tóth Anita)

Fotó: Bojan Đurišić – <http://alomhava.com/2017/03/10/bojan-durisic-fotoi/>

környezet – nép – sorsának minden keservét, együttes fájdalomát, teríti ránk a kegyelem hitének gondviselését s a gondviselésbe vetett hit kegyelmét, hogy, majd a végső pillanatban, a film utolsó kockáin, ahogy életünk minden utolsó órájában, újra és újra fölénk terítse a fohász virrasztó kendőjét: *„Hajolj le Fűország népéhez Uram, mert itt minden oly apró és kicsiny, itt mindent jobban köll szeretni, ne hagyd őket gyengeségben, mert látod ugye Te is a Jónak éhomát, te Nagy, Szent Isten.”*

Maradandó élményt jelent a filmben annak minden szereplője; erős, nagyon erős, átgondoltságában és érzelmeiben egyaránt az Tóth Anitáé – de hát látni fogja,

akihez eljut a film látásának akarása; mi most elszakadunk ennek részletezésétől. Eddig sem törekedvén a filmrecenziók szabályos és megszokott kereteinek betartására; hát továbbra se tennénk ezt. Mégis, valami hasonlót, zárszóként, a szakmából tennénk ide, nevezetesen a főszereplő, a zseniális Székely B. Miklós megfogalmazását⁶ önmagáról: *„Az vagyok, aki vagyok. Ez [...] fontos volt a filmesek számára. Utána még hosszú idő telt el, amíg megértettem, hogy nekem nem is szabad a szakmát megtanulni, mert nekem az csapda.”* Mindez persze nem azt jelenti, hogy ne tudná, mint ahogyan azt is jelenti, hogy a film valamennyi alkotója természetesen nagyon pontosan tudja, ismeri és alkalmazza a „szakmát”. Épp csak, itt és most, ahogy a történet kerettörténete érzékelteti – a stáb a helyszínre érkezik, lassan belakják, berendezik, majd a forgatás végén elpakolnak –, nem a szakmai kérdések a lényegesek. Épp elég bajunk van abból, hogy a politika, a nagy- és utóbb mindig kispályásnak bizonyuló politika állandóan borzasztóan bebizonyítja: megtanulták a szakmát.

De hát nekünk, *nekem*, épp ez jelenti a csapdát.

⁶ *„Én nem a színházzal akartam foglalkozni”*. Székely B. Miklóssal Regős János beszélget (szcenárium V. évfolyam 3–4. szám, 2017. március–április – https://nemzetiszinhas.hu/uploads/files/folyoirat/szcenarium_V_3.pdf)